

DE TOEKOMST VAN HET HUWELIJK

Ruut Veenhoven

In: 'De problematische liefde', De Haan & van der Wolk (red.), Intermediair, Amsterdam, 1979, pp 139-151.

Liefdesrelaties zijn er de laatste jaren niet eenvoudiger op geworden. De problemen nemen gigantische vormen aan. Honderden paren nemen hun toevlucht tot relatietherapeuten, honderden anderen gaan uit elkaar. Daarnaast zweren steeds meer mensen, zij het soms tijdelijk, bij een vrijgezellenbestaan. Deze ontwikkelingen worden door sommigen met vreugde, door anderen met droefenis begroet. 'Kan het nog wel in deze tijd', vraagt men zich in beide kampen af: 'houwen, trouwen, nestje bouwen?' Toch laten onderzoeksgegevens iets wonderlijks zien: het blijkt dan dat meer dan ooit huwelijksrelaties worden aangegaan, en dat daar door de betrokkenen zeer stellig in wordt geloofd.

Vooruitstrevende zieners en behoudende onheilsprofeten zijn het over één ding vaak eens: het huwelijk is op zijn retour. Ze waarderen deze ontwikkeling verschillend, maar het feit als zodanig trekken ze nauwelijks in twijfel. De hervormingsgezinden verlekken zich aan het perspectief van een grotere ongebondenheid en een gevarieerder liefdesleven, de onheilsprofeten jeremiëren over moreel verval en over aantasting van de basis van de maatschappij.

Beiden lijken zij zich in hun voorspellingen te baseren op de stroom van verontrustende berichten over het huwelijk van de laatste jaren; berichten over toenemende echtscheidingscijfers, over het toenemend aantal concubinaten, over de groeiende omvang van buitenechtelijk seksueel verkeer enz. De laatste tien jaar is er ook een golf van kritiek op het huwelijk losgekomen. Kritiek op de seksuele en relationele engheid van het huwelijk, kritiek op de vermeende negatieve effecten van het huwelijk op opvoeding en consumptiepatroon en meer recent vooral kritiek op het huwelijk omdat het de vrouw klem houdt, Alternatieve samenlevingsvormen genieten grote belangstelling en recentelijk is in verwachtingsvolle termen geschreven over de zogeheten 'nieuwe vrijgezel' (o.a. Vuijsje 1978).

Al met al nogal wat tekenen dat er iets aan de hand is. Toch moeten we voorzichtig zijn met het trekken van conclusies. Al die publiciteit hoeft niet te betekenen dat het huwelijk ook echt op zijn retour is. De belangstelling zou ook wel eens kunnen voortkomen uit een omgekeerde ontwikkeling: bijvoorbeeld uit een onbehagen dat voortvloeit uit een in feite groeiende dominantie van het huwelijk. Het is daarom goed om de beschikbare feiten eens op een rijtje te zetten. Voor we beginnen met het verzamelen van feitelijke aanwijzingen voor bloei of verval van het huwelijk moeten we echter eerst vaststellen wat we onder de term 'huwelijk' verstaan. Veel meningsverschillen over de vraag of het huwelijk op zijn retour is komen namelijk voort uit een dubbelzinnige hantering van dat begrip.

1 Wat heet 'huwelijk'?

Het woord 'huwelijk' kan twee dingen betekenen: een ten stadhuize gesloten overeenkomst tussen een man en een vrouw, en een bepaalde soort relatie. Die betekenissen vallen niet altijd samen. Een boterbriefje van het stadhuis betekent nog niet dat er van een 'echte relatie' sprake is, er worden soms zgn. 'schijnhuwelijken' gesloten en op het stadhuis staan nog tal van paren als gehuwd ingeschreven die in feite geen enkel contact meer met elkaar onderhouden.

Aan de andere kant zien we daarentegen veel ‘echte’ relaties die niet formeel bevestigd zijn: relaties die verder toch voldoen aan wat men normaal gesproken van een huwelijk verwacht. Het zijn paarrelaties, de mensen wonen samen, ze voeren een gemeenschappelijk huishouden, ze hebben gezamenlijke vrienden, ze vrijen met elkaar, er zijn wederzijdse gevoelens van liefde, en ze verwachten of hopen althans dat dat alles zo blijft. Dit soort, niet op de Burgerlijke Stand geregistreerde, relaties is de laatste jaren enorm in aantal toegenomen. Veel jonge stellen wachten tegenwoordig met trouwen tot er kinderen komen en in toenemende mate wordt het formele huwelijk zelfs helemaal als overbodig ervaren.

Over wat voor huwelijk hebben we het nou? Over het formele huwelijk of over het materiele huwelijk? Welbeschouwd over het laatste: de ongerustheid van de onheilsprofeten betreft niet zozeer het contract waarmee paren hun verhoudingen onderling regelen, maar hun gedragingen. De onheilsprofeten zijn bang voor een vrijere seksualiteit, minder strikte rolverdelingen, vrijere opvoeding enz., terwijl de vooruitstrevende zieners daar juist op hopen. Het gaat dus om relatiepatronen: regelmatigheid in gedragingen en verwachtingen van mensen jegens elkaar. Juridische regelingen kunnen daarvan een onderdeel vormen, maar zijn bepaald niet het belangrijkste.

Wanneer we hier over ‘huwelijk’ spreken dan hebben we het dan ook over een speciaal type relatie: *een relatie tussen twee personen van verschillend geslacht die door de betrokkenen als duurzaam wordt gepercipieerd, en die gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van wederzijdse verwachtingen omtrent seksuele omgang en gezamenlijke huishouding.*

De vraag die we hier behandelen wordt dan of dit type relatie op zijn retour is of niet.

2 Teken van verval

Er is inmiddels heel wat feitelijke kennis over het hedendaagse huwelijk beschikbaar. Een aantal van die feiten kunnen worden geïnterpreteerd als een teken dat het huwelijk een steeds minder belangrijke plaats krijgt in de moderne maatschappij, of zelfs als indicatie van een toenemende desintegratie van het instituut.

Meer echtscheidingen

Het aantal echtscheidingen neemt onmiskenbaar toe. Al meer dan een eeuw stijgt het echt scheidingscijfer gestaag. Het is in honderd jaar vijftientig maal zo groot geworden. Met name de laatste jaren heeft zich een explosieve groei afgetekend. Sinds 1970 heeft een verdubbeling plaats gevonden. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat in de toekomst één op de vier huwelijken in Nederland op een scheiding zal uitlopen. In de ons omringende Angelsaksische landen loopt men al één op drie (Frinking, 1975).

Het is inmiddels wel duidelijk geworden dat dit verschijnsel zich niet beperkt tot huwelijken die men niet voor vol hoeft aan te zien omdat ze nog maar jong zijn of omdat er nog geen kinderen uit zijn voortgekomen. Ruim een kwart van alle echtscheidingen betreft mensen die meer dan twintig jaar met elkaar getrouwd zijn geweest. Wat betreft kindertal onderscheiden gescheiden echtparen zich de laatste tijd bijna niet meer van andere Nederlandse echtparen (De Hoog, 1978).

Veel huwelijksproblemen

In de huwelijken die niet op een scheiding uitlopen is het ook bepaald niet alleen rozengeur en maneschijn. Vaak voelt men zich nauwelijks meer tot elkaar aangetrokken, maar blijft men toch maar bij elkaar bij gebrek aan beter. In een onderzoek van *Cuber en Haroff* (1965) in de U.S.A., bleek dat de helft van hun respondenten ondanks grote onvrede over de relatie met de partner in de verste verte niet dacht aan scheiding. De aard en omvang van de onvrede in het hedendaagse huwelijk in Nederland is nog niet goed in kaart gebracht. Het onderzoek dat er

gedaan is geeft wel voedsel voor bange vermoedens. Een onderzoek van Frenken (1976) onder echtparen uit de sociaal-economische middengroepen heeft bijvoorbeeld grote problemen op het vlak van de seksualiteit bloot gelegd. Niet minder dan 41% van de vrouwen en 26% van de mannen blijkt problemen te ervaren in het seksueel contact met de partner. Bij 9% van de vrouwen is er zelfs sprake van een uitgesproken afkeer van seksualiteit. Weinig opwekkend is ook Frenkens conclusie dat het gemiddelde huwelijk er in de loop van de jaren niet beter op wordt. Niet alleen de seksualiteit verschaalt in de meeste gevallen, maar ook de gevoelens van liefde en betrokkenheid blijken slecht bestand tegen de tand destijds, terwijl juist deze aspecten van het huwelijk momenteel het hoogst worden gewaardeerd. Ook in jonge huwelijken wordt het verliezen van interesse in elkaar al als een probleem ervaren (IPM, 1970). Er zijn tal van aanwijzingen dat met name vrouwen sterk lijden onder gevoelde tekortkomingen in de huwelijksrelatie. Voor vrouwen met kinderen komen de problemen van de rol van huisvrouw daar nog eens bovenop.

Veel schade

Al die huwelijksproblemen zijn des te ernstiger als men zich bedenkt dat zij mensen ernstig kunnen schaden in hun gezondheid. Het gezegde dat echtgenoten elkaar 'gek kunnen maken' of zelfs 'dood kunnen pesten', vindt bevestiging in de resultaten van verschillende onderzoekingen naar de achtergronden van ziekte.

Niet alleen wordt de gezondheid van de beide echtgenoten daardoor vaak geschaad, maar als er kinderen in zo'n huwelijk zijn, krijgen die er soms ook een tik van mee. Soms zelfs zodanig dat dit blijvende schade achterlaat. Er zijn tal van klinische studies waarin beschreven staat hoe kinderen verknipt kunnen raken als gevolg van spanningen tussen hun ouders. Ook blijvende schade aan de lichamelijke gezondheid is aangetoond. Aakster(1972) vond bijvoorbeeld bij volwassen Nederlanders waar vroeger thuis relatieproblemen waren geweest meer hartklachten en meer spijsverteringsproblemen. Ook nervositeit en depressieve klachten kwamen in deze groep meer voor.

Meer alleenwonenden

Het aantal mensen dat niet in gezinsverband leeft neemt toe. Al sinds de vorige eeuw tekent zich een geleidelijke toename van het aantal alleenstaanden af. In de laatste decennia is die trend sterker geworden. Bij de volkstelling van 1960 bleek 12% van alle huishoudens te bestaan uit alleenwonende personen, terwijl dit in 1971 ruim 7% bedroeg (Benckens-Vries 1978). Voor een deel kan deze ontwikkeling worden toegeschreven aan het feit dat kinderen eerder het huis uit gaan, maar daarnaast zou het ook kunnen wijzen op een verminderde belangstelling voor het huwelijk. Ik kom daar nog op terug.

Meer buitenechtelijke seks

De opvattingen over buitenechtelijk seksueel verkeer zijn de laatste jaren drastisch veranderd. De gedachte dat een meisje maagd moet blijven tot ze trouwt vond bijvoorbeeld in 1965 nog aanhang bij 42% van de bevolking en in 1970 nog maar bij 17%. Evenzeer nam de aanvaarding van een 'avontuurtje' van getrouwde mensen toe (Middendorp, 1974).

Die verandering in opvatting lijkt ook in het feitelijke gedrag tot uitdrukking te komen. De voorechtelijke seksualiteit is in ieder geval fors toegenomen. Voor wat betreft de seksuele contacten van gehuwden is dat minder duidelijk. Uit het onderzoek van Frenken (1976) blijkt dat de meerderheid graag fantaseert over slippertjes maar dat nog geen 5% het laatste halfjaar echt met een ander dan de wettige echtgenoot naar bed is geweest. XDaarbij: vergelijking Xmet vroeger tijden is voor buitenechtelijk verkeer vrij moeilijk. De gedragingen van onze grootouders zullen wel nooit goed worden gekwantificeerd.

Groeiende kritiek op het huwelijk

Tenslotte een verschijnsel dat evenmin te kwantificeren is: het ‘aanzien’ van het huwelijk als sociaal instituut. Dat aanzien lijkt de laatste jaren onder druk van een toenemende kritiek nogal gehavend te zijn. Natuurlijk is er altijd wel kritiek geweest op het huwelijk maar momenteel is er wat dit betreft toch meer te horen dan ooit tevoren. Voor een deel heeft die kritiek exclusief betrekking op het stadhuis-huwelijk, waar we het hier niet over hebben, en voor een deel geldt die kritiek eerder bepaalde (traditionele) huwelijksvormen van het huwelijk als zodanig.

Echter ook de essenties van wat wij hier huwelijk noemen liggen onder vuur: de tweezaamheid van de relatie, de intimiteit en vooral de verwachtingen omtrent duurzaamheid. Kritiek op een instituut impliceert natuurlijk nog niet de ondergang daarvan, maar het zou daartoe best kunnen bijdragen.

Ten slotte en wellicht ten overvloede: de toename van het aantal concubinaten kan in dit verband *niet* als een teken van verval worden opgevoerd. Het mag dan iets zeggen over ‘moreel verval’ of over verval van een bepaalde huwelijksvorm, maar het impliceert niet dat de relatievorm die we hier ‘huwelijk’ noemen op zijn retour is. Minder boterbriefjes betekent niet zonder meer dat er ook minder paren samenwonen en dat degenen die dat doen minder mooie verwachtingen jegens elkaar koesteren.

3 Teken van bloei

Naast deze tekenen van verval kunnen echter ook andere feiten worden opgevoerd, die in precies de tegenovergestelde richting wijzen. Die feiten zijn niet minder sprekend.

Hoge waardering

Alle kritiek ten spijt is het huwelijk nog zeer populair. De overgrote meerderheid van de Nederlandse bevolking ziet de gehuwde staat als ideaal. Bij het Margriet-onderzoek van 1968 was dat niet minder dan 94%, Jongeren blijken er gemiddeld nauwelijks anders over te denken (Cornelissen, 1970; Kooy, 1975).

In andere westerse landen kwam men tot soortgelijke bevindingen. Zo bleek in 1973 niet minder dan 80% van de Amerikaanse bevolking een *happy family life* als hun meest belangrijke persoonlijke levensdoel te noemen. Het altijd zo dominant geachte levensdoel van *achievement* bleef daar ver bij achter, evenals het modieuze *self-actualisation*. Het is met deze getallen op de achtergrond moeilijk voorstelbaar dat de populariteit van het huwelijk ooit veel hoger is geweest.

Meer huwelijken dan ooit

Al sinds ruim honderd jaar neemt in Nederland het aantal mensen dat ooit in het huwelijk treedt gestadig toe (Frinking & Poppel, 1978). Onder meer als gevolg van de dalende huwelijksleeftijd wordt het percentage gehuwden in de bevolking ook steeds groter (CBS, 1977). Deze trend lijkt recentelijk om te slaan, maar waarschijnlijk is dit slechts schijn. Het aantal formele huwelijken begint na een lange tijd van stijging wel te dalen, maar daartegenover staat vrijwel zeker een toename van het aantal concubinaten, die per definitie tot de huwelijken gerekend moeten worden. Vooralsnog houd ik het erop dat, die concubinaten meegerekend, er momenteel in Nederland meer mensen in de huwelijkse staat leven dan ooit tevoren. Op het eerste gezicht lijkt dit in tegenspraak met het eerder geconstateerde feit dat het aantal eenpersoonshuishoudingen toeneemt. Die toename gaat dus kennelijk niet ten koste van het aantal huwelijken. Wel correspondeert de toename van het aantal eenpersoonshuishoudingen met een steeds kleiner gemiddeld aantal personen per huishouding. Ongehuwden wonen minder bij ouders of familie in.

Vrijgezellen zijn ongelukkiger

Als het huwelijk inderdaad op zijn retour is zouden we mogen verwachten dat het huwelijk ten opzichte van zijn alternatieven ook minder aantrekkelijk is geworden. Ook bij het succes van instituties geldt tot op zekere hoogte de wet van vraag en aanbod. Het instituut dat naar verhouding de meeste satisfactie kan bieden heeft een grotere kans op voortbestaan, ook al is die satisfactie op zichzelf nog zo mager.

Voor het huwelijk is in feite maar één alternatief: het vrijgezellenbestaan. De andere ‘alternatieve relatievormen’ waarover zoveel praat is geweest zijn nog maar nauwelijks van de grond gekomen.

Het vrijgezellenbestaan werd tot voor kort als relatief onaantrekkelijk gezien. Op de vraag: ‘Zijn gehuwden over het algemeen gelukkiger dan ongehuwden’ antwoordde in 1965 nog 65% van de Nederlanders met ‘ja’. Wellicht als gevolg van alle kritiek op het huwelijk was dat in 1975 nog maar 35% (Sociaal Cultureel Rapport 1976), maar dat betekent niet dat het vrijgezellenbestaan een reëel alternatief voor het huwelijk is geworden. Opinions over de sociale werkelijkheid mogen niet worden gelijkgesteld met die werkelijkheid zelf en vooralsnog blijken vrijgezellen er aanmerkelijk minder feestelijk aan toe te zijn dan gehuwden.

Gehuwden zijn door de bank genomen *gelukkiger* dan ongehuwden. In Nederland werd dit vastgesteld door De Jong-Gierveld (1969) en recentelijk weer in het sociaal cultureel rapport 1976. Geluksonderzoek in andere westerse landen heeft tot dezelfde conclusie geleid (zie o.a. Bradburn, 1969). Niet alleen blijken ongehuwden minder gelukkig, ze zijn gemiddeld ook minder gezond, lichamelijk zowel als geestelijk. Ongehuwden lopen vaker naar de dokter, hebben meer neurotische klachten, zitten meer in psychiatrische inrichtingen enz. (Gove, 1972). Gemiddeld genomen gaan ongehuwden dan ook iets eerder dood dan gehuwden (Gove, 1973; Kobrin & Henderhot, 1977).

Het is natuurlijk de vraag of dat allemaal komt omdat het huwelijk zo gezond en gelukkig maakt, of dat er eerder sprake is van een selectie vooraf, in die zin dat ziekelijke en ongelukkige mensen minder kans hebben om een partner te vinden. In gangbaar vakjargon: of de verschillen met de ‘beschermingshypothese’ of met de ‘selectiehypothese’ verklaard moeten worden. Voor de beschermingshypothese pleit in ieder geval dat mensen die de selectie wél gepasseerd zijn, maar door scheiding of dood van de partner weer alleen zijn komen te staan, er niet minder beroerd aan toe zijn dan de andere ongehuwden.

Wat ook pleit voor de beschermingshypothese is dat samenwonen met andere mensen dan een huwelijkspartner ook gepaard gaat met minder sterfte; zij het dat het gunstig effect hiervan varieert met de machtspositie die men binnen dat meerpersoonshuishouden inneemt. Mannen spinnen er bijvoorbeeld meer zijde bij dan vrouwen (Kobrin & Hendershot, 1977).

Groter effect op persoonlijk geluk

De gedachte dat het huwelijk op zijn retour is impliceert dat het huwelijksleven zijn vooraanstaande plaats in de belevingswereld van de mensen aan het verliezen is. Het wel en wee van de huwelijksrelatie zou hen minder moeten gaan raken. Dit blijkt echter niet zo te zijn. Integendeel, het huwelijksleven is de laatste twintig jaar beduidend belangrijker geworden voor de gemiddelde Nederlander. Ik heb dit zelf nagezocht door een aantal onderzoeken te vergelijken waarin zowel gevraagd is naar de mate waarin mensen tevreden zijn met hun huwelijk als naar de mate waarin zij tevreden zijn met hun leven als geheel. Als er een sterke samenhang is tussen huwelijkstevredenheid en geluk kun je zeggen dat het huwelijk belangrijk is voor de onderzochte groep. Bij vergelijking van de verschillende onderzoeken blijkt nu dat die samenhang sinds de oorlog in Nederland groter is geworden (zie **tabel 1**). Niet

alleen is die samenhang in absolute zin groter geworden, maar ook relatief, ten opzichte van de samenhang tussen geluk en tevredenheid met andere aspecten van het leven. In 1948 was de tevredenheid met je baan nog de sterkste voorspeller van geluk. In de jaren zestig blijkt de tevredenheid met het huwelijk die plaats te hebben overgenomen. Zoals uit de tabel kan worden gelezen heeft zich in de Verenigde Staten een soortgelijke ontwikkeling voorgedaan.¹

De omgang wordt intenser

Zoals bekend had het huwelijk in vroeger tijden een sterk instrumenteel karakter. Het was primair een economische aangelegenheid: gezamenlijke bedrijfsvoering, huishouding en zorg voor kinderen, Liefde stond minder voorop en de relaties waren meer gekenmerkt door een in gewoonte gevestigde vrij strikte taakverdeling. Sinds dik honderd jaar heeft het huwelijk echter meer een eigen betekenis gekregen. Men is gaan trouwen om het trouwen. Het plezier in het omgaan met de partner kwam meer centraal te staan. Parallel hiermee zagen we in het verleden een zogeheten ‘gezinsindividualisering’: man en vrouw gingen meer tijd met elkaar doorbrengen: het contact met familie en buurt nam af, kostgangers werden de deur uitgewerkt en opoe vertrok naar het bejaardentehuis.

Als het nu zo zou zijn dat het huwelijk op zijn retour is, dan zouden we mogen verwachten dat die ontwikkeling teruggedraait, dat het huwelijk minder besloten wordt en dat er weer meer andere personen in de huishouding worden toegelaten. Dat blijkt echter niet het geval. De inwoning van andere personen dan kinderen bij echtparen neemt nog steeds af (Benckens- Vries, 1978) en recentelijk gaan ook de kinderen in toenemende mate van het toneel verdwijnen. Kinderen gaan steeds eerder het huis uit en sinds kort tekent zich een explosieve groei van het aantal vrijwillig kinderloze huwelijken af (Frinking, 1975). Het CBS (1976) rekent zelfs op een toename tot 20%. De wens van de huwelijkspartners om ‘meer aan elkaar toe te komen’ blijkt bij de keuze voor vrijwillige kinderloosheid van grote invloed (Bram, 1977). Het huwelijkspatroon van de vrijwillig kinderlozen lijkt wat dat betreft een voortzetting van een trend die al langer dan een eeuw aan de gang is.

Het ziet er wat dat betreft dus niet bepaald naar uit dat man en vrouw minder op elkaars lip zijn gaan zitten. Het huwelijk wordt zonder twijfel wel minder gekenmerkt door traditionele rolverplichtingen, maar dat betekent niet dat de emotionele betrokkenheid niet groter is geworden. Zelfs eventuele ontwikkelingen naar een ‘open huwelijk’ hoeven geenszins te impliceren dat de tweerelatie minder belangrijk, intens of intiem wordt. De spaarzame gegevens die over dit verschijnsel bekend zijn wekken de indruk dat die ‘openheid’ vooral buitenshuis bedreven wordt en dat de intimiteit van de huwelijksrelatie zorgvuldig wordt beschermd.

4 Geen verval: verandering

Dit alles maakt wel duidelijk dat het relatietype ‘huwelijk’ bepaald nog niet ‘uit’ begint te raken. Steeds meer mensen zijn met een vaste partner gaan samenwonen en de relatie daarmee is hen steeds meer in beslag gaan nemen. Dit is een trend die al dik honderd jaar aan de gang is en die naar mijn schatting eerder aan kracht wint dan dat hij afzwakt.

Een en ander moet niet verward worden met vormveranderingen in het huwelijk. Het lijkt geen twijfel dat het huwelijk op een aantal punten anders is gaan functioneren, maar dat wil niet zeggen dat het daarmee — in de per definitie als wezenlijk genoemde elementen — is aangetast. Zo worden steeds meer ‘huwelijks-relaties’ bij mondelinge afspraak geregeld in plaats van door een schriftelijk ten stadhuize gesloten standaardcontract. Grote consequenties voor de rolverwachtingen van de partners lijkt deze vormkwestie overigens niet te hebben. (Segrest & Weeks, 1976).

Ook de grotere gelijkwaardigheid van man en vrouw heeft het huwelijk niet minder huwelijk gemaakt. Evenmin geldt dat voor de toenemende voor- en buitenechtelijke seksualiteit of voor de minder algemene verwachting dat er ook kinderen moeten komen. (Op zijn hoogst kun je zeggen dat het traditionele huwelijk op zijn retour is, maar zo'n uitspraak is natuurlijk zinloos omdat hij per definitie waar is.)

Het enige punt waarop in het licht van de hier geponeerde definitie van huwelijk misschien wel tot een teruggang geconcludeerd kan worden betreft het aspect van de gepercipieerde duurzaamheid. Het is mogelijk dat mede onder invloed van de toegenomen echtscheidingscijfers minder mensen dan vroeger verwachten de relatie voort te zetten tot de dood er op volgt. Voor een aantal lijkt dit een reden om het concubinaat te verkiezen boven het wettelijk huwelijk. Hoe die verwachtingen momenteel precies liggen is niet bekend, ik houd het er voorsnog op dat ze (onrealistisch) hoog zijn. Want al is er dan in de zin van de hier gehanteerde definitie misschien geen sprake van een teruggang van het huwelijk, korter duren die verbintenissen tegenwoordig meestal wel, Het lijkt er sterk op dat we toegaan naar een patroon wat Shorter (1975) zo treffend '*serial monogamy*' noemt: een patroon waarbij kortere en wellicht nog intensere huwelijks-relaties elkaar opvolgen.

Dit alles overziend tekent zich in de ontwikkeling een merkwaardige paradox af. Enerzijds leven meer mensen in huwelijksverband, wordt de omgang met de partner intenser en van een meer wezenlijk belang voor de betrokkenen, maar anderzijds nemen de huwelijksproblemen ook gigantische vormen aan, gaan mensen letterlijk aan hun huwelijk kapot en verdienen juristen en relatietherapeuten een goed belegde boterham aan het opruimen van de brokken. Kennelijk gaan bloei en problemen hand in hand. De vraag is dan natuurlijk hoe dat mogelijk is. Een uitputtend antwoord op die vraag is niet gemakkelijk te geven. Ik zal me er toe beperken een aantal achtergronden te beschrijven die men verantwoordelijk kan denken voor zowel de bloei als de problemen die we nu op het vlak van het huwelijk waarnemen.

Achtergronden van verandering

Zoals al gezegd is het huwelijk sterk veranderd in de laatste honderdvijftig jaar: meer beslotenheid, meer emotionele betrokkenheid, gelijkere verhoudingen, minder stringente taakverdeling, minder gericht op produktie en procreatie en ook minder stabiel. In tal van historische onderzoekingen zijn deze ontwikkelingen in kaart gebracht, vaak met fraaie specificaties van verschillen naar land, geloof en klasse. Bestaat over de feiten weinig onduidelijkheid, over de oorzaken die men voor die feiten verantwoordelijk moet stellen zoveel te meer. Er is nog geen omvattende theorie die alle veranderingen in het westerse huwelijkspatroon bevredigend kan verklaren. Op zijn best zijn er een aantal deel-theorieën geopperd waar wel wat voor te zeggen valt.

Eén zo'n theorie is het idee dat de maatschappelijke ontwikkelingen van de laatste twee eeuwen een zekere 'verkilling' teweeg hebben gebracht. De warme, vertrouwde, overzichtelijke, op solidariteit gebaseerde '*Gemeinschaft*' van voor de industriële revolutie zou plaats hebben gemaakt voor een kille, afstandelijke en anomische '*Gesellschaft*' waar rationaliteit de boventoon voert. Het huwelijk zou in die ontwikkeling zijn economische functies goeddeels zijn kwijtgeraakt, maar anderzijds de functie van emotionele 'vluchthaven' hebben gekregen. Doordat het contact met burens, collega's en familieleden aan intensiteit verliest zou men meer affectie bij de huwelijkspartner zijn gaan zoeken. De aard van de huwelijksrelatie zou zich aan die veranderende omstandigheden hebben aangepast, door een grotere nadruk op liefde, gelijkheid, beslotenheid enz.

Een andere, even moeilijk bewijsbare theorie uit mijn eigen koker, stelt dat de mensen in de loop van de tijd psychisch complexer, veranderlijker en onderling meer verschillend zijn geworden (Veenhoven, 1978a). Bij zo'n ontwikkeling kan men zich twee effecten op het

huwelijk denken: In de eerste plaats zouden die psychische veranderingen het contact met Jan en alleman minder bevredigend kunnen maken. Doordat de mensen zich zo verschillend gaan ontwikkelen, worden veel mensen onbereikbaar voor elkaar en moet men het steeds meer hebben van contacten met speciale personen waarmee het klikt — onder meer van de huwelijkspartner want die kies je daar speciaal voor uit. Mensen kunnen nu eenmaal beter met elkaar overweg naarmate ze elkaars reacties beter kunnen voorspellen en begrijpen (Newcomb, 1961). Op die manier zou een grotere differentiatie in de sfeer van de persoonlijkheid kunnen leiden tot een nog grotere afhankelijkheid van de huwelijksrelatie.

Een tweede effect zou kunnen uitgaan van de identiteitsproblemen die zo'n proces van psychologische differentiatie met zich mee brengt. Als mensen psychisch complexer, veranderlijker en meer van elkaar verschillend worden, gaan ze zich meer afvragen wie ze eigenlijk zijn. Zij krijgen meer behoefte aan zelfontdekking in diepe vertrouwelijke gesprekken en aan begrip van hun specifieke, van het gangbare normatieve mensbeeld afwijkende, persoonlijke eigenaardigheden. Het is goed denkbaar dat een en ander de ontwikkeling van liefde, intimiteit en gelijkheid in het huwelijk heeft gestimuleerd. Met name de meer intense emotionele involvering in de partner, die via een sterk gecultiveerd liefdesideaal zijn vorm heeft gekregen, is ongetwijfeld beïnvloed door een latente angst voor eenzaamheid en door een sterker gevoelde behoefte zichzelf in een ander te kunnen herkennen en zich door die persoon aanvaard te weten.

Deze theorieën over de oorzaken van de veranderingen in het huwelijk sluiten elkaar overigens niet uit. Eerder vullen ze elkaar aan. Beiden verklaren ze voorts niet alleen enige vormveranderingen die zich onmiskenbaar in het huwelijk hebben voorgedaan, maar ook sluiten zij goed aan op de hierboven verwoorde gedachte dat het huwelijk steeds verbreider en belangrijker is geworden en wordt. De theorie die zich baseert op een maatschappelijke verkillingsproces evenals de theorie die vertrekt van een verondersteld proces van psychologische differentiatie schetsen een beeld waarin het huwelijk haast onmisbaar wordt. Het is nl. min of meer onbedoeld tot enige leverancier van geborgenheid en affectie geworden. Vanuit dit beeld kunnen we begrijpen waarom het huwelijk zo goed gaat en vrijgezellen zo slecht. Zonder huwelijk geen affectie, en affectie is nu eenmaal iets waar mensen moeilijk buiten kunnen. Niet voor niets is 'eenzaamheid' het meest genoemde psychische probleem in Nederland (BAVO 1978).

Liefde centraler

Ten slotte moet hier toch ook nog een heel ander gezichtspunt worden vermeld. De opkomst van het moderne huwelijk kan ook gezien worden als herstel van een soort 'natuurlijke staat'. Er zijn gronden om aan te nemen dat mensen in het algemeen, en mannen en vrouwen in het bijzonder, vanuit hun aard geneigd zijn om min of meer intieme, liefdevolle en gelijkwaardige verhoudingen met elkaar aan te gaan. In primitieve culturen van jagers en verzamelaars zien we ook vaak (niet altijd!) van dat soort verhoudingen tussen echtgenoten. De traditionele agrarische samenlevingen echter kenmerken zich door de bank genomen door meer afstandelijke en formele relaties tussen huwelijkspartners. Er wordt wel verondersteld dat, binnen de politieke en economische verhoudingen in dat type samenleving, warme en gelijkwaardige man-vrouw verhoudingen praktisch gesproken moeilijk haalbaar zijn en dat ze daarom minder vaak als ideaal worden gezien. Onder meer zou liefde de bedrijfscontinuïteit in gevaar kunnen brengen en zou partnerkeuze op basis van voorkeur de op familie-allianties berustende politieke structuur kunnen schaden. Voor zover liefde het seksueel verkeer stimuleert zou het bovendien ook tot een te groot kindertal kunnen leiden. In dat licht kan de opkomst van de moderne industriële maatschappij gezien worden als een bevrijding, die door loskoppeling van huwelijk en produktie het huwelijk weer in zijn oorspronkelijke, intense gedaante terugbracht. Impliciet vinden we deze gedachtengang bij o.a. Shorter (1975). Ook

deze theorie verklaart tot op zekere hoogte de vormveranderingen en bloei die het huwelijk in onze recente geschiedenis heeft doorgemaakt. Wat hij echter niet verklaart is dat het huwelijk in al zijn bloei toch zo buitengewoon problematisch is.

Volgens de ‘bevrijdingstheorie’ zou het huwelijk steeds paradijselijker moeten zijn geworden. De ‘bij-gebrek-aan-beter-theorie’ sluit beter aan op het paradoxale karakter van de ontwikkelingen. Een winkeltje dat de alleenverkoop heeft van een onmisbaar produkt loopt altijd wel, ook al is de prijs nog zo hoog en de bediening slecht. We zullen er voor de rest van dit verhaal daarom maar van uit gaan dat het huwelijk inderdaad een steeds onmisbaarder leverancier van affectie geworden is. De vraag is dan of er bij die interpretatie in de ontwikkeling naast oorzaken van bloei ook nog specifieke oorzaken van de toegenomen problemen geïdentificeerd kunnen worden.

Nieuwe problemen

Als het zo is dat mensen meer op hun huwelijkspartner aangewezen raakten omdat ze voor gevoelsmatige zaken steeds minder bij anderen terecht konden, dan is het goed voorstelbaar dat dit er het huwelijk niet eenvoudiger op gemaakt heeft. Als je geborgenheid vindt bij je familie, gezelschap bij je burens en lol in de kroeg, dan hoef je aan de opvang door je partner niet zo hoge eisen te stellen. De traditionele vrij eenvoudige vereisten voor een goede huisvader of moeder zijn dan al gauw genoeg. Met het kleiner worden van de kring worden nu echter veelzijdiger eisen gesteld. En omdat psychologische differentiatie deze eisen gevarieerder en complexer maakte, werd het steeds moeilijker om bij beantwoording daarvan terug te grijpen op normatief verankerde standaardoplossingen. Een relatie waarin beide partners aan hun trekken komen, stelt daarom steeds grotere eisen aan invoelingsvermogen, inzet, creativiteit en flexibiliteit van de partners. Door het geldend liefdesideaal worden deze eisen nog eens extra opgeschroefd. De kwaliteit van het huwelijk raakt daarom ook steeds meer afhankelijk van de zorgvuldigheid van de selectieprocedure en van de geestelijke gezondheid van beide partners.²

Als het waar is dat een toenemende contactarmoede van onze samenleving de mensen steeds meer in het huwelijk drijft, dan zou dat wel eens negatieve gevolgen kunnen hebben voor de gemiddelde kwaliteit van het huwelijk. De druk van de eenzaamheid kan het selectieproces nadelig beïnvloeden. In ieder geval leidt het waarschijnlijk tot trouwen op jongere leeftijd, wat om verschillende redenen een grotere kans op echtscheiding met zich meebrengt. Ook is het denkbaar dat mensen die naar hun aard niet zo geschikt zijn voor het huwelijksleven, omdat ze bijv. erg individualistisch of wat contactgestoord zijn, nu toch in toenemende mate huwelijks-relaties aangaan.

Dezelfde factoren die zoveel mensen het huwelijk indrijven beletten ze ook om er op tijd weer uit te stappen. Het alternatief van een scheiding is vaak dermate onaantrekkelijk dat men het zolang mogelijk probeert uit te zingen. Het perspectief om weer alleen te komen staan is daarbij soms ook zo bedreigend dat men de spanningen in het eigen huwelijk niet onder ogen wil zien. De verwijten aan de partner worden dan verbannen naar het onderbewuste, van waaruit zij zich dan onvermijdelijk toch weer doen gelden. De kans om de problemen op te lossen wordt er daarmee natuurlijk niet groter op.

Een belangrijke bron van problemen ligt voorts in de relatief belangrijke plaats die liefde en seksualiteit in het huwelijk hebben gekregen. Liefde en seksualiteit vormen naar hun aard een minder stabiele basis voor een huwelijk dan de zakelijke belangen en de moraal van weleer. Seksuele attractie is vaak vrij vluchtig: variatie blijkt op dit vlak vaak opwindender dan continuïteit. Van liefde kan niet gezegd worden dat het vluchtig van aard is, maar continuïteit in de liefde vereist wel dat mensen psychisch tot op zekere hoogte op hetzelfde spoor blijven zitten. Mensen zijn echter veranderlijk en er is dus steeds een kans aanwezig dat mensen ‘uit elkaar groeien’. Die kans is groter naarmate mensen jonger trouwen: hoe jonger je bent hoe veranderlijker.

Het is een feit dat de gemiddelde huwelijks-leeftijd drastisch is teruggelopen, men vlucht steeds jonger het huwelijk in. Veel van de hedendaagse huwelijksproblemen kunnen op rekening van die ontwikkeling geschreven worden. Verder komen er ook meer problemen boven water omdat mensen gewoon langer meegaan. Doordat de gemiddelde leeftijd toeneemt wordt ook de kans groter dat partners ongelijksporige veranderingen doormaken.

Het gevaar van 'uit elkaar groeien' van partners in een op basis van liefde gesloten huwelijk krijgt nog meer gestalte als we de hierboven beschreven trend naar meer psychologische differentiatie er bij trekken. Stel dat de grotere nadruk op liefde en intimiteit in het huwelijk inderdaad deels een gevolg is van het feit dat mensen qua persoonlijkheidsstructuur gemiddeld complexer en veranderlijker zijn geworden. Het is dan duidelijk dat die ontwikkeling tevens de oorzaken van een kortere huwelijksduur in zich draagt. Grotere veranderlijkheid impliceert het ontstaan van meer verschillen en de kans dat die verschillen zich verdragen met de subtiele eisen van de liefde is vrij klein.

5 Conclusie

Het huwelijk is bepaald nog niet op zijn retour. Er leven meer mensen in huwelijksverband dan ooit tevoren, het huwelijksleven blijkt gemiddeld genomen nog steeds bevredigender dan het vrijgezellenbestaan en het belang van de kwaliteit van de huwelijksrelatie voor de kwaliteit van het bestaan als geheel neemt eerder toe dan af. Deze 'bloei' van het huwelijk gaat echter onmiskenbaar gepaard met een explosieve groei van het aantal huwelijksproblemen. De bloei zowel als die problemen lijken voort te komen uit dezelfde historische achtergronden.

Tabel 1. Correlaten van geluk in Nederland en de Verenigde Staten van 1948 tot 1973

auteur/jaar	steekproef	verband tussen geluk en tevredenheid met eigen huwelijk	verband tussen geluk en tevredenheid met andere aspecten van het leven
Nederland			
NIPO 1949 (data 1948)	volwassenen	G = +.40 p < .05	baan economische positie gezondheid G = +.64 G = +.60 G = +.55
Philips 1966 (data 1964)	huisvrouwen N = 250	r = +.44	baan gezondheid inkomen r = +.34 r = +.29 r = +.21
Mooser 1969 (data 1967)	grote stad n = 300	r = +.47	gezondheid vrienden r = +.29 r = +.15
Bakker 1974 (data 1970)	volwassenen 25—65 jaar n = 1552	G = +.73	liefde en relaties gezondheid vrienden sociale status inkomen buurt huis G = +.70 G = +.60 G = +.59 G = +.58 G = +.44 G = +.42 G = +.41
Verenigde Staten			
Wessman 1956	volwassenen n = 2377	G = +.39 p < .05	baan vrienden huishoudelijk werk gemeente G = +.44 G = +.43 G = +.38 G = +.34
Veroff 1962	getrouwde volwassenen met kinderen n = 797	r = +.42 p < .01	baan r = +.13
McKenna 1973 (data 1972/73)	volwassenen n = 1297	r = +.57	levensstandaard inkomen seksuele leven werkgelegenheid gezondheid vrienden r = +.51 r = +.46 r = +.45 r = +.39 r = +.36 r = +.32

Noten

1. Deze gegevens zijn niet geheel vergelijkbaar. De vraagstelling is de verschillende onderzoeken was niet precies gelijke met name niet in de Amerikaanse onderzoeken. De volgorde en de context waarin de vragen gesteld werden verschilde eveneens. Verder zijn de resultaten uitgedrukt in verschillende associatiematen; in gamma- en in produkt-momentcorrelaties, en zijn er waarschijnlijk verschillende voorbewerkingen op de gegevens gemaakt. Al met al maakt dit vergelijking in absolute sterkte van de verbanden nogal gewaagd. Deze bezwaren gelden echter minder voor de vergelijking naar relatieve sterkte van het verband tussen huwelijkstevredenheid en geluk ten opzichte van verbanden tussen geluk en tevredenheid met andere aspecten van het leven.
2. Geestelijke gezondheid blijkt ook een van de weinige duidelijke voorspellers van huwelijkssatisfactie te zijn (Kooy, 1975). Interessant is in dit verband ook dat de gegevens in de tabel gelezen kunnen worden als een aanwijzing dat een goed huwelijk steeds meer is voorbehouden geraakt aan gelukkige mensen. Geluk blijkt in tal van onderzoeken sterk geassocieerd met indicatoren van geestelijke gezondheid. Waarschijnlijk is dus ook de relatie tussen geestelijke gezondheid en huwelijkssatisfactie sterker geworden.

Literatuur

- C.W. Aakster (1972)
Socio-cultural variables in the etiology of health-disturbances
Groningen University, Groningen
- P. Bakker & N. van de Berg (1974)
Determinanten van geluk
Scriptie, Erasmus Universiteit Rotterdam
- BAVO: (1978)
Van probleem tot psychiatrie, 3e rapport visiecommissie Centrum St. Bavo
Noordwijkerhout
- M. Benckens-Vries (1978)
Vormen van gezin en huishouding,
in: Corver e.a., p. 91-105.
- N. M. Bradburn (1969)
The structure of psychological wellbeing
Aldine, Chicago
- S. Bram (1974)
To have or to have not, A socio-psychological study of voluntary childless couples, parents to be and parents.
Unpublished doctoral dissertation, University of Michigan.
- S. Bram (1977)
Vrijwillig kinderloze paren, anders dan anderen
in: Veenhoven & Van der Wolk, p. 177-186.
- CBS (1977)
Statistisch jaarboek 1976,
Staatsuitgeverij, Den Haag
- CBS (1976)
(De toekomstige demografische ontwikkeling in Nederland naar 1975
Staatsuitgeverij, Den Haag
- J. Cornelissen (1970)
Jongeren over gezin en huwelijk,
Zeist
- C.J.M. Corver e.a. (1978)
Gezin en Samenleving,
Van Gorcum.
- J.F. Cuber & P. B. Harroff (1965)
The significant Americans,
New York

J. Frenken (1976)

Afkeer van seksualiteit

Van Loghem Slaterus, Deventer

G.A.B. Frinking (1975)

Daling en stijging van onvrijwillige en vrijwillige kinderloosheid

Demografie

G.A.B. Frinking (1975)

Echtscheiding in Europa

NIDI-bulletin, nr. 14, p. I.

G.A.B. Frinking & F.W.A. van Poppel (1978)

Huwelijks-sluiting in Nederland

in: Corver, e.a., p. 35-49.

W.R. Gove (1972)

The relationship between sexroles, marital status and mental illness

Social Forces, vol. 51, p. 34-44.

W.R. Gove (1973)

Sex, marital status and mortality

American Journal of Sociology, vol. 79, p. 45-67.

C.de Hoog (1976)

Huishouden, huwelijk en gezin

Interimrapport Censusmonografieën, Amsterdam

C.de Hoog (1978)

Echtscheiding in Nederland

in: Corver e.a., p. 109-117

IPM (1970)

Problemen bij jonggehuwden

Schiedam

J. de Jong-Gierveld (1969)

De ongehuwden

Samsom, Alphen a/d Rijn

F.E. Kobrin & G.E. Hendershot (1977)

Do family ties reduce mortality? Evidence from the United States, 1966-1968

Journal of Marriage and the Family, vol.39, p. 737-745

G.A. Kooy

De kenterende sexuele moraal

Jeugd en samenleving, vol. 5, p. 297-307.

- G.A. Kooy (1975)
Sexualiteit, huwelijk en gezin in Nederland
Van Loghem Slaterus, Deventer
- A. McKennel (1973)
Cognition and affect in judgement of subjective well-being,
Institute for Social Research, London
- C.J.M. Mooser-Peeters (1969)
Achtergronden van geluksgevoelens,
TNO-NIPO, Leiden
- C.P. Middendorp (1974)
Culturele veranderingen in Nederland 1965-1970
Intermediair, d.d 15-4
- T.M. Newcomb (1961)
The acquaintance process
Holt. New York
- News letter on marriage, divorce and the family* (1974)
vol. 1, nr. 1, p. 3.
- NIPO (1949)
Wat de mensen gelukkig maakt
Publieke Opinie, vol. 3, p. 3-4.
- Philips Nederland NV (1966)
De Nederlandse huisvrouw
Eindhoven
- M.A. Segrest & M.N. Weeks (1976)
Companison of the role expectations of married and cohabiting subjects
Int. Journal of Sociology of the Family, vol. 6 p. 275-281.
- E.Shorter (1975)
The making of the modern family
Basic Books, New York
- Sociaal Cultureel Rapport (1976)
Den Haag
- R. Veenhoven (1978)
Psychological differentiation and the rise of the modern family
Preliminary draft, Rotterdam
- R. Veenhoven (1978)
Wat is liefde?
in Veenhoven R. red. *De liefde ontleed*,
Kooyker, Rotterdam

R. Veenhoven & E. van der Wolk (1977)

Kiezen voor kinderen

Van Gorkum, Assen

J. Veroff, S. Feld & G. Gurin. (1962)

Dimensions of subjective adjustment

Journal of abnormal psychology, vol.64, p. 192-205.

Herman Vuijsje (1978)

De nieuwe vrijgezel

Haagse Post

A.E. Wessman (1956)

A psychological inquiry into satisfactions and happiness

Unpublished doctoral dissertation, Princeton University